

Mateusz Ratyński

Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego

Marszałek Maciej Rataj (1884–1940). W 140. rocznicę urodzin

Słowa kluczowe

Maciej Rataj, ruch ludowy, parlamentaryzm, Polskie Państwo Podziemne

Streszczenie

Artykuł prezentuje życie i działalność Macieja Rataja (1884–1940). Był on czołowym politykiem ruchu ludowego, z wykształcenia nauczycielem i filologiem klasycznym. Pełnił funkcje posła (1919–1930 i 1934–1935), ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego (1920–1921) oraz marszałka sejmu (1922–1928), w tym dwukrotnie był pełniącym obowiązki prezydenta RP (1922 i 1926). W okresie Sejmu Ustawodawczego należał do współautorów konstytucji marcowej 1921 roku. W latach 1935–1939 piastował stanowisko prezesa SL w zastępstwie przebywającego na emigracji Wincentego Witosa. W okresie drugiej wojny światowej był czołowym twórcą Polskiego Państwa Podziemnego. Za swoją patriotyczną postawę został zamordowany przez Niemców w Palmirach.

Rok 2024 ustanowiony Rokiem Wincentego Witosa, z okazji 150. rocznicy urodzin trzykrotnego premiera, jest okazją do świętowania jeszcze jednej rocznicy. 140 lat temu urodził się inny wybitny polityk ruchu ludowego – Maciej Rataj. Często pomijany w kontekście Witosa Rataj był czołowym przywódcą ruchu ludowego i uznanym parlamentarzystą. Charakteryzował się umiarem, rozważą, patriotyzmem i kompromisowością. Odegrał ogromną rolę w życiu politycznym II RP. Jako marszałek sejmu dwukrotnie pełnił obowiązki głowy państwa w 1922 i 1926 roku. Należał na początku niemieckiej okupacji do twórców Polskiego Państwa Podziemnego, za co zapłacił najwyższą cenę.

Maciej Rataj urodził się 19 lutego 1884 roku w galicyjskiej wsi Chłopy w powiecie Rudki jako siódme dziecko Wojciecha Rataja i Józefy z domu Nowickiej. Ratajowie nie należeli do bogatych rodzin, gospodarowali jedynie na czterech morgach ziemi. Chcąc utrzymać rodzinę, Wojciech Rataj podejmował dodatkowe prace zarobkowe, trudnił się m.in. furmaństwem. Ojciec Macieja, mimo że niewykształcony, był powszechnie uważany za człowieka światłego. Prenumerował wówczas popularną gazetę wydawaną przez ks. Stanisława Stojalkowskiego „Wieniec i Pszczółka” oraz kalendarze ludowe, a ze swoich skromnych środków kupował nawet książki¹.

Atmosfera rodzinnego domu, zainteresowania ojca sprawami publicznymi, twarde życie na wsi, ale też czułość ze strony matki Józefy miały na Macieja duży wpływ. Od wczesnego dzieciństwa młody Rataj dzielił czas na pomoc rodzicom w gospodarstwie oraz naukę i dziecinne zabawy. Wyrabiało się w nim poczucie odpowiedzialności za bliskich, a także chęć samokształcenia. To drugie było szczególnie istotne dla Wojciecha Rataja, który pokazywał swojemu ukochanemu jedynemu synowi świat i również wiele od niego wymagał. Problematyczna była kaligrafia Macieja, która wiele lat później utrudniała odczytanie jego *Pamiętników*. Po latach Maciej wspominał swoje relacje z ojcem następująco:

Ojciec był dla mnie zawsze surowy, lecz tylko dlatego, że bardzo mnie kochał. (...) pragnął, abym pisał kaligraficznie. Niestety, życzeniu jego nie stało się zadość, mimo iż wpajał je we mnie w sposób niesłychanie prosty: dostawałem w skórę. Kiedyś, gdy i to nie pomogło, zamknięto mnie w izdebce, abym za karę przepisał katechizm... kaligraficznie. Za to ileż doznawałem szczęścia, gdy późną nocą

¹ Publikacje biograficzne przedstawiające życie i działalność Macieja Rataja, zob. Z. Hemmerling, *Maciej Rataj*, Iskry, Warszawa 1975; A. Kołodziejczyk, *Maciej Rataj 1884–1940*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1991; S. Lato, *Maciej Rataj (1884–1940)*, [w:] *Przywódca ruchu ludowego*, pod red. A. Więzikowej, LSW, Warszawa 1968; *Rola dziejowa Macieja Rataja*, pod red. M. Bednarzak-Libery i J. Gmi-truka, MHPRL, Warszawa 2018; *Maciej Rataj o parlamentaryzmie, państwie demokratycznym i sanacji*, wstęp, wybór i oprac. A. Kołodziejczyk, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1998; M. Rataj, *Wskazania obywatelskie i polityczne. Wybór pism i przemówień z lat 1919–1938*, oprac. S. Lato, LSW, Warszawa 1987. Szczególnie warte uwagi są pamiętniki Rataja, zob. M. Rataj, *Pamiętniki 1918–1927*, t. 1–2, wstęp i oprac. M. Ratyński, MHPRL, Warszawa 2021.

wracaliśmy z ojcem do domu. Idąc przez ciche pola, długo patrzyliśmy w gwiazdy, które ojciec wymieniał po imieniu. Piękne to były czasy, może najpiękniejsze dni mojego życia².

W wieku sześciu lat Rataj zaczął uczęszczać do szkoły ludowej w rodzinnej miejscowości, prowadzonej przez lokalnego społecznika i nauczyciela Bazylego Seniowa. W 1892 roku Maciej rozpoczął naukę w szkole rządowej w Komarnie, do której wędrował codziennie trzy kilometry. W 1896 roku uczniowie deklarowali się co do dalszej nauki. Wojciech Rataj postanowił posłać jedyne go syna do gimnazjum. W wieku dwunastu lat Maciej opuścił rodzinny dom. Po złożeniu egzaminu, został przyjęty do IV Gimnazjum Klasycznego we Lwowie. Placówka cieszyła się opinią szkoły o bardzo wysokim poziomie nauczania, a kierował nią zasłużony pedagog Walenty Koziół. Od początku nauki Maciej Rataj należał do najlepszych uczniów w klasie. Z największym zainteresowaniem uczył się przede wszystkim języków klasycznych i polskiego. Dzięki pilności i pracowitości otrzymywał często oceny celujące. Rataj trzymał się również z daleka od szkolnych „figli”, zachowując się zawsze poważnie.

Warunki materialne Macieja w okresie gimnazjalnym były trudne. Ze zrozumiałych przyczyn młody chłopak nie otrzymywał wsparcia finansowego z domu. Na szczęście ówczesny system przewidywał ulgi dla mniej zamożnych, a dla „celujących” uczniów, do których należał Rataj, także specjalne stypendia. Od najmłodszych lat Maciej musiał zarabiać na swoje utrzymanie, głównie udzielając korepetycji kolegom. Obok nauki języków klasycznych, Rataj aktywnie uczestniczył w działalności kółek samokształceniowych, zaprawiając się w dyskusji i poszerzając swojego poglądy. Czytał zarówno prasę postępową – „Promień”, jak i pisma o charakterze konserwatywnym – „Tęcza”. Podjął również współpracę w charakterze korespondenta rodzinnej wsi Chłopy z redakcją „Przyjaciela Ludu”, pisma prowadzonego przez znanego polityka ruchu ludowego Jana Stapińskiego.

Zainteresowania społeczne i polityczne rozwinęły się u Rataja w okresie studiów z filologii klasycznej na Uniwersytecie Lwowskim

² Wspomnienia Rataja o jego dzieciństwie i młodości, zob. M. Ratyński, „*O własnych siłach*”. *Wspomnienia Macieja Rataja o dzieciństwie i młodości w wywiadzie przeprowadzonym przez Konrada Wrzosa w 1927 roku*, „Rocznik Historyczny Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego” 2020, nr 36, s. 215–223.

w latach 1904–1908. Pracował wówczas w organizacji młodzieży akademickiej „Bratnia Pomoc” oraz w kole Towarzystwa Szkoły Ludowej im. Tadeusza Kościuszki. Organizacje te skupiały młodzież studiującą pochodzenia chłopskiego o postępowych i niepodległościowych przekonaniach. Dodatkowo, współpracując z „Przyjacielem Ludu”, Rataj został działaczem Polskiego Stronnictwa Ludowego. W 1913 roku, po rozłamie w stronnictwie, opowiedział się po stronie PSL „Piast” kierowanego przez Wincentego Witosa i Jakuba Bojkę. Dzięki swojej pracy społecznej poznał szereg wybitnych polityków i mężów stanu z różnych opcji ideowych, z którymi wiele lat później miał sposobność współpracować na forum parlamentu i rządu.

Po ukończeniu studiów ustabilizowała się sytuacja zawodowa i rodzinna Rataja. We wrześniu 1908 roku został zastępcą nauczyciela łaciny w VI Gimnazjum we Lwowie im. Stanisława Staszica. Jako pedagog Rataj był bardzo ceniony zarówno przez grono nauczycielskie, jak i uczniów. Od 1913 roku pracował w Pełkinie koło Jarosława w charakterze nauczyciela dzieci właściciela dóbr i posła do Sejmu Krajowego związanego z konserwatystami Witolda Czartoryskiego. Pobyt w ziemiańskim środowisku dał Ratajowi towarzyską ogładę, którą wyróżniał się później w gronie polityków ruchu ludowego. Zmieniła się również sytuacja rodzinna Rataja. W 1909 roku ożenił się z Bolesławą Wiczyńską, a pięć lat później urodziła się ich córka Anna Stanisława. Mimo zmiany statusu społecznego i późniejszych sukcesów politycznych, Rataj nigdy nie zapomniał o swoim chłopskim pochodzeniu. W liście do córki z 1933 roku pisał:

Pragnę byś pamiętała i Ty, i Twoje dzieci, jeśli je mieć będziesz, żeżem wyszedł ze wsi i do końca życia pozostałem serdecznie oddany tym, z których wyszedłem. Po ojcu moim przypadnie mi zapewne jakiś zagon w Chłopach, który powinien przejść na Ciebie. Chciałbym, byś zachowała tam choć skrawek ziemi, który by Cię łączył z miejscem mego urodzenia i z klasą, z której pochodzę³.

Początek pierwszej wojny światowej Rataj z rodziną spędził z Czartoryskimi w Pełkinie, kontynuując pracę korepetytora. We wrześniu 1917 roku Ratajowie powrócili do Lwowa, gdzie Maciej

³ Cyt. za: A. Kołodziejczyk, op. cit., s. 13.

objął ponownie obowiązki nauczycielskie w VI Gimnazjum. Ciekawą opinię na jego temat pozostawił historyk i naukowiec Marian Tyrowicz, wówczas uczeń lwowskiej placówki edukacyjnej. Pokazuje on bardzo dobrze jak wysokim autorytetem cieszył się przyszły marszałek sejmu: „Pamiętam jego pierwsze wejście do klasy. Wysoki i szczupły, z okazałą ciemną fryzurą na głowie, ale bez zarostu, stanął na podium przy katedrze, uklonił się klasie i powiedział: Jestem Maciej Rataj, będę panów uczył łaciny. (...) Z jego postawy, sposobu mówienia i zachowania się przemawiała osobowość odrębna od typowego nauczyciela”⁴.

We wrześniu 1918 roku Rataj został nauczycielem łaciny i greki w C.K. Gimnazjum im. Jana Zamoyskiego w Zamościu, znajdującym się pod okupacją austriacką. Oprócz gwarancji lepszych zarobków, motywem decyzji młodego nauczyciela była także możliwość szybkiego awansu zawodowego. Początki pracy zawodowej nie należały do łatwych, co wspominał w swoim *Pamiętniku*: „Fatalnie zwłaszcza rzecz się przedstawiała z filologią klasyczną, której byłem nauczycielem. Pamiętam moją wprost rozpacz, gdy na pierwszej lekcji łaciny w klasie V (była to podówczas najwyższa klasa w rozwijającym się gimnazjum) stwierdziłem, iż uczniowie nie tylko nie czytali żadnego z autorów łacińskich (Nepos, Cezar) ani o nich nie słyszeli, ale, co gorsza, nie bardzo też słyszeli o tajnikach deklinacji i koniugacji łacińskiej”⁵.

Równocześnie Rataj nawiązał kontakt z lokalnym PSL „Wyzwolenie” i włączył się do pracy społeczno-politycznej. Wkrótce stał się jednym z liderów ruchu ludowego na Zamojszczyźnie. Podjął również swoją pierwszą pracę dziennikarsko-wydawniczą, redagując efemeryczną „Gazetę Zamojską”. Na autorytet polityka wskazywała odrzucona przez niego w listopadzie 1918 roku propozycja objęcia funkcji komisarza ludowego w Zamościu, którą zaproponował mu minister spraw wewnętrznych w rządzie lubelskim – Stanisław Thugutt.

Zaangażowanie w terenie pozwoliło Ratajowi na wybór z trzeciego miejsca na posła Sejmu Ustawodawczego z list PSL „Wyzwolenie” w okręgu nr 23. Wydarzenie to było przełomowe dla życia ludowca,

⁴ M. Tyrowicz, *Wędrówką przez życie. Wspomnienia rodzinne i osobiste*, cz. 1, Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, sygn. 15586/II, k. 88–89.

⁵ M. Rataj, *Pamiętniki...*, op. cit., t. 1, s. 38–39.

który porzucił na zawsze zawód nauczyciela i przeniósł się w lutym 1919 roku do Warszawy. Na forum Sejmu Ustawodawczego Rataj był powszechnie uważany za jednego z najpracowitszych i najsu-
mienniejszych posłów, cieszył się również opinią świetnego mówcy. Początkowo zasiadał w Klubie Poselskim PSL „Wyzwolenie”, w którym już na początku kadencji zrobił duże wrażenie wśród kolegów partyjnych. Jak wspominał przyjaciel Rataja Jan Dębski: „Pierwsze wrażenia z poznania Macieja Rataja nie zawiodły mnie przez całe życie. Odczułem w nim charakter i umysł wybitny. Szczerłość i koleżeński stosunek do młodszego od siebie, a na pewno mającego mniejszy tytuł do uznawania się za polityka, przodownika w skali powiatu czy jednej z ziem Polski”⁶. W jeszcze innej relacji Dębski podkreślił: „Wyróżniał się wśród nich rasową, męską urodą, bujną czupryną, żywym, inteligentnym wyrazem oczu, twarzy. No i logicznym formułowaniem opinii”⁷. W podobnym tonie opisał spotkanie z Ratajem inny polityk, wówczas wicemarszałek sejmu Stanisław Osiecki: „Wśród gromady chłopskiej zwracała uwagę na siebie szczupła postać trzydziestokilkuletniego mężczyzny z bujną czupryną, o bladej, charakterystycznej twarzy i dużych żywych oczach, z których przebijała wrodzona inteligencja. (...) Inteligentny, rzeczowy, pozbawiony demagogii, dobrze orientujący się w pracach parlamentarnych i zadaniach sejmu, doskonały mówca, wyróżniał się wśród szarej braci poselskiej”⁸.

W Sejmie Ustawodawczym Maciej Rataj został obrany wiceprzewodniczącym Komisji Konstytucyjnej, której zadaniem było opracowanie projektu ustawy zasadniczej. Wobec ustąpienia przewodniczącego Władysława Seydy w sierpniu 1919 roku Rataj objął przewodnictwo komisji i był jednym z twórców konstytucji marcowej 1921 roku. Działał także aktywnie w sejmowej Komisji Spraw Zagranicznych i sejmowej Komisji Oświaty. Przy wielkim nakładzie pracy samokształceniowej w stosunkowo krótkim czasie poznał problematykę prawa państwowego. Jak opisał to w swoim *Pamiętniku*:

⁶ J. Dębski, *Wspomnienia*, t. 1, wstęp i oprac. M. Ratyński, MHPRL, Warszawa 2022, s. 218.

⁷ Idem, *Czasy i człowiek*, [w:] *Maciej Rataj we wspomnieniach współczesnych*, wybór i oprac. S. Lato, LSW, Warszawa 1984, s. 32–33.

⁸ S. Osiecki, *Marszałek Maciej Rataj*, [w:] *Maciej Rataj we wspomnieniach...*, op. cit., s. 141.

Sam zapał nie uzdalnia jeszcze do roli budowniczego państwa, nie wystarcza i dobra wola. Trzeba wiedzy i znajomości spraw państwowych, trzeba umiejętności „generalnego” patrzenia na sprawy. Od początku przykładałem się pilnie do pracy, sumiennie studiowałem sprawy, które miały być zdecydowane, uchodziłem za jednego ze zdolniejszych posłów, a jednak nie bez politowania patrzę dziś na siebie z owych czasów i nie bez pewnych wyrzutów sumienia, iż z ówczesnym horyzontem byłem jednym z tych, od których zależał los państwa⁹.

Mimo wyboru z list PSL „Wyzwolenie”, mającego zabarwienie lewicowe, Maciej Rataj sprzeciwiał się radykalizmowi społecznym forsowanym przez niektórych „wyzwoleńców”. Chociaż miał przekonania postępowe, był zdecydowanym propaństwowcem, osobą kierującą się dobrem całego narodu. Na forum Sejmu Ustawodawczego wykazywał się sporym pragmatyzmem i racjonalizmem politycznym. Rataj, zgodnie z relacją swojego współpracownika Jana Dębskiego: „(...) przekonywał, że polityka jest sztuką nie gadania, a działania, realizowania możliwych w danych warunkach celów”¹⁰.

Maciej Rataj był zdecydowanym zwolennikiem zjednoczenia ruchu ludowego. Dzięki podjętej przez niego inicjatywie na forum Sejmu Ustawodawczego doszło do powstania w czerwcu 1919 roku Związku Sejmowego Posłów Ludowych, a następnie w październiku 1919 roku Klubu Sejmowego Ludowców. Zjednoczenie było jednak krótkotrwałe, ponieważ nie zaakceptowali go radykalniej ustosunkowani działacze PSL „Wyzwolenie”. W związku z tymi wydarzeniami Rataj pozostał wraz z grupą 33 posłów w PSL „Piast”. W stronnictwie kierowanym przez Wincentego Witosa zasiadał we władzach ugrupowania w charakterze członka Zarządu Głównego i Rady Naczelnej. Miał również w partii swoją frakcję, grupującą głównie działaczy o centrowym i lewicowym zabarwieniu z terenów dawnego zaboru rosyjskiego m.in. Jana Dębskiego, Aleksandra Niedbalskiego i Alfonsa Erdmana¹¹. Budził powszechnie sympatię i szacunek, co wspominał działacz „piastowski” Jan Madejczyk: „Człowiek o wysokiej inteligencji, bardzo zdolny, hołdował wyższej kulturze

⁹ M. Rataj, *Pamiętniki...*, op. cit., t. 1, s. 70.

¹⁰ J. Dębski, *Czasy i człowiek...*, op. cit., s. 33.

¹¹ Zob. szerzej: M. Ratyński, *Jan Dębski (1889–1976). Polityk kompromisu*, MHPRL, Warszawa 2019.

(...) polityk uczciwy i czystych rąk”¹². Rataj, będący ważnym liderem PSL „Piast”, brał wielokrotnie udział w rozmowach i negocjacjach międzypartyjnych. Sztuki politycznej uczył się początkowo od Witosa, mającego duże doświadczenie z okresu galicyjskiego Sejmu Krajowego i Parlamentu Wiedeńskiego. Rataj na początku kadencji, jak celnie napisał dziennikarz Bernard Singer: „(...) zrozumiał od pierwszej chwili, że przy pomocy Witosa można wiele osiągnąć”¹³.

W czasie wojny polsko-bolszewickiej Maciej Rataj był przedstawicielem PSL „Piast” w powołanej 1 lipca 1920 roku Radzie Obrony Państwa. Zabierał wielokrotnie głos na posiedzeniach ROP, postulując przeprowadzenie reformy rolnej czy zwracając uwagę na złą sytuację w dowództwie Wojska Polskiego. 24 sierpnia 1920 roku Rataj ustąpił z ROP w związku z nominacją na ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego w rządzie Wincentego Witosa. W dalszym ciągu wykazywał się jednak zaangażowaniem. Jako przedstawiciel władzy wykonawczej kilkakrotnie uczestniczył w inspekcji frontu polsko-radzieckiego.

Maciej Rataj zdobył szczególnie duże uznanie w społeczeństwie, piastując funkcję ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego w rządzie Wincentego Witosa. Pełniąc swój urząd zaledwie od 24 lipca 1920 roku do 13 września 1921 roku, włożył wiele wysiłku w rozwój szkolnictwa i oświaty powszechnej, uważanej wówczas za fundament demokracji¹⁴. Dał się również dobrze poznać jako pracodawca. Wspominał go następująco historyk i archiwista Kazimierz Konarski, wówczas sekretarz ministerstwa:

Rataj opanował Ministerstwo niesłychanie szybko. Nie wiadomo było, co w nim bardziej podziwiać, czy bystrość inteligencji, lotność, które pozwoliły mu od razu orientować się w najbardziej zawitych i zagmatwanych sytuacjach, czy sprężona, skondensowana wola, którą z tak niezwykłym taktem i umiarem umiał narzucić otoczeniu. Nie tyle ją narzucał, ile porywał otoczenie za sobą¹⁵.

¹² J. Madejczyk, *Wspomnienia*, LSW, Warszawa 1965, s. 155.

¹³ B. Singer, *Od Witosa do Ślawka*, Wydawnictwo Verum, Warszawa 1990, s. 43.

¹⁴ Zob. szerzej działalność Rataja jako ministra: *Protokoły rządów Wincentego Witosa*, t. 1, *Rząd Obrony Narodowej (1920–1921)*, pod red. J. Gmitruka, M. Ratyńskiego, MHPRL, Warszawa 2022.

¹⁵ K. Konarski, *Maciej Rataj – ministrem*, [w:] *Maciej Rataj we wspomnieniach...*, op. cit., s. 107.

W roli ministra Rataj wniósł pod obrady Sejmu Ustawodawczego szereg doniosłych projektów ustaw dotyczących m.in. zakładania, utrzymywania i budowy publicznych szkół powszechnych, organizowania początkowych kursów dla dorosłych, zakładania bibliotek powszechnych. Zainicjował także dokształcanie kadry nauczycielskiej i opracował zasady kształcenia nauczycieli niewykwalifikowanych wraz z organizowaniem w całym kraju kursów dokształcających. W tym celu jako minister inicjował zakładanie nowych placówek kształcenia nauczycieli, z których najważniejszą był otwarty w sierpniu 1921 roku Państwowy Instytut Nauczycielski w Warszawie. Powołał również do życia Państwowy Instytut Pedagogiczny, przeznaczony dla wykładowców przedmiotów pedagogicznych w seminariach nauczycielskich. W celu stworzenia podstaw teoretycznych dla szkolnictwa i wychowania, powołał przy ministerstwie ekspercką Komisję Pedagogiczną, w której zasiadali wybitni znawcy tematu. Jedną z najważniejszych prac podjętych przez Rataja była unifikacja organizacji szkolnictwa na terenie całego kraju. Dzięki niemu uległy likwidacji lokalne zarządy szkolne, a na ich miejsce powstały podległe ministerstwu kuratoria. Symboliczne było rozporządzenie z lipca 1921 roku, w którym Rataj zniósł w szkołach kary cielesne, stosowane jeszcze na terenie byłego zaboru pruskiego. Polityk podjął także pierwsze działania w kierunku ratyfikowania konkordatu między Polską a Stolicą Apostolską.

Rataj po odejściu z rządu, kontynuował prace polityczne jako jeden z liderów PSL „Piast” oraz publicysta na łamach wydawanej w Warszawie „Woli Ludu”. Powrócił również do aktywnej pracy sejmowej, będąc jednym z współautorów przejętej w lipcu 1922 roku ordynacji wyborczej. W 1922 roku organizował kampanię wyborczą PSL „Piast” do parlamentu nowej kadencji. Zaprojektował m.in. przystąpienie do list wyborczych PSL „Piast” Bogusława Miedzińskiego, Stanisława Wojciechowskiego i Karola Polakiewicza, polityków powiązanych z Józefem Piłsudskim.

W wyborach w listopadzie 1922 roku Maciej Rataj wszedł do Sejmu RPI kadencji z listy PSL „Piast” z okręgu nr 49, wybrany został również z listy państwowej, mającej charakter ogólnopolski. Dzięki głosom ugrupowań prawicy i centrum 1 grudnia 1922 roku został obrany marszałkiem sejmu. Na temat polityka pojawiła się opinia lidera PSL „Wyzwolenie” Stanisława Thugutta, że jest „nerwowym”,

dlatego nie nadaje się do kierowania sejmem¹⁶. Z drugiej strony Stanisław Osiecki ocenił Rataja następująco: „Nie był to wybór przypadkowy. Osobiste zalety, duża znajomość życia politycznego w kraju, doświadczenia parlamentarne nabyte w Sejmie Ustawodawczym, zalecały go na wysokie i ważne stanowisko”¹⁷.

Maciej Rataj wielokrotnie podkreślał, że jest marszałkiem całego sejmu, a nie tylko reprezentantem stronnictw, które go wybrały. Dzięki umiejętnościom negocjacyjnym i „łatwości współżycia towarzyskiego”¹⁸ skutecznie pełnił rolę mediatora między skonfliktowanymi stronnictwami politycznymi. Rozdrobnienie partyjne, brak stałej większości parlamentarnej oraz liczne konflikty personalne zmuszały ludowca do dokonywania trudnych zabiegów montowania większości dla często zmieniających się gabinetów rządowych. Nazwany złośliwie przez żydowskiego dziennikarza Bernarda Singera „bohaterem złotego środka”¹⁹, a przez prawnika i urzędnika Henryka Grubera sędzią piłkarskim, „który nie wiadomo komu poda piłkę”²⁰, Rataj uczestniczył w rozmowach ustalających skład poszczególnych rządów. Obserwowane przez Rataja zjawisko demoralizacji życia publicznego wraz z słabością systemu parlamentarnego wymuszały jego reakcję. Po porażce popieranej przez niego koalicji centroprawicowej, nazywanej potocznie Chjeno-Piastem, zaprojektował pod koniec 1923 roku powołanie międzypartyjnej „piątki”, opartej na wzorze czechosłowackim, która skupiałaby liderów polskich stronnictw sejmowych i omawiała zagadnienia wagi państwowej. Wiosną 1926 roku Rataj zainicjował za to koncepcję „gabinetu tęgich głów”. Miał to być rząd pozaparlamentarny, w którego skład weszliby najwybitniejsi polscy politycy, eksperci i przywódcy stronnictw. W praktyce zaognionej rywalizacji partyjnej nie było szans na wprowadzenie tych idei w życie.

Jako marszałek Rataj był obiektem krytyki, również we własnym ugrupowaniu. Podejmowane przez niego działania sprawiały

¹⁶ K. Świtalski, *Diariusz 1919–1935*, oprac. A. Garlicki i R. Świątek, Czytelnik, Warszawa 1992, s. 144.

¹⁷ S. Osiecki, op. cit., s. 142.

¹⁸ H. Dzendzel, *U boku premiera Wincentego Witosa*, [w:] *Wspomnienia weteranów ruchu ludowego*, pod red. M. Grada, LSW, Kraków 1968, s. 103.

¹⁹ B. Singer, op. cit., s. 44.

²⁰ H. Gruber, *Wspomnienia i uwagi*, t. 1, oprac. W. Suleja, Muzeum Historii Polski, Warszawa 2020, s. 282.

wrażenie chwiejnych, a także nie zawsze zgodnych z interesem PSL „Piast”. Postawę i aktywność kolegi partyjnego krytycznie skomentował w swoich wspomnieniach Wincenty Witos:

Największym jego błędem było trzymanie Sejmu przy „nieprzerwanej pracy”, która najczęściej polegała na kłótniach i awanturach, a rządowi uniemożliwiała jego czynności, nie pozwalając ani odetchnąć. Drugim to widoczna słabość do lewicy, pobłażliwość dla jej wybryków i stronnictwo traktowanie drugiej części Izby. Trzecim, to zbytnia troskliwość o Klub i zabiegi o utrzymywanie w nim swoich wpływów²¹.

Na pewną cechę charakteru Rataja i różnicę w jego zachowaniu publicznym i prywatnym zwracała uwagę dobrze znająca kuluary życia publicznego żona Jana Dąbskiego, Zofia:

Uważnie przyjrzałam się Ratajowi i dziwiłam się sama sobie, jak inny mi się wydawał z trybuny poselskiej. Tam wydawał mi się twardy, zrównoważony, spokojny, męski, tu okazał mi się nerwowy, niespokojny, bajroniczny. Taki człowiek ani rozmawiać i śmiać się i martwić normalnie nie może. Musi być zawsze zadumany, smutnie chmurny, dekadentki²².

Kierując sejmem, Rataj starał się łagodzić ton wystąpień i egzekwował przestrzeganie regulaminu przez posłów. Jak wspominał poeta Jarosław Iwaszkiewicz, wówczas sekretarz marszałka: „Posiedzenia bywały burzliwe i mój pryncypał musiał czasami ostrymi słowami uśmierzać posłów i posłanki, którzy szumieli jak wzburzone fale”²³. W okresie pełnienia przez Macieja Rataja urzędu marszałka, sejm uchwalił kilkaset ustaw odnoszących się do różnych dziedzin życia państwowego. Z najistotniejszych warto wymienić pierwszą ustawę budżetową, ustawę językową, ustawę o ochronie praw młodocianych i kobiet oraz o ubezpieczeniu na wypadek bezrobocia, skodyfikowanie prawa patentowego, konkordat między Polską a Stolicą Apostolską, ustawę o reformie rolnej czy przeprowadzenie wraz z gabinetem Władysława Grabskiego reformy skarbowej.

²¹ W. Witos, *Dzieła wybrane*, cz. 2, wstęp i oprac. E. Karczewski i J.R. Szaflik, LSW, Warszawa 1990, s. 215.

²² Z. z Woyniłłowiczów Dąbska, *Dziennik 1912–1927*, wstęp i oprac. M. Ratyński, MHPRL, Warszawa 2021, s. 89.

²³ J. Iwaszkiewicz, *Książka moich wspomnień*, Wydawnictwo Literackie, Kraków–Wrocław 1983, s. 235.

Piastując urząd drugiej osoby w państwie, Rataj cieszył się dużym poważaniem i autorytetem. Polityk spotykał się zarówno z wieloma politykami, ludźmi kultury i nauki, dyplomatami czy gośćmi z zagranicy. Dzięki swoim atutom był dwukrotnie poważnie rozważany na funkcję Prezesa Rady Ministrów. Po raz pierwszy z okazji powołania rządu Chjeno-Piasta w kwietniu 1923 roku pojawiały się spekulacje o objęciu przez Rataja urzędu premiera. Po raz drugi w okresie przesilenia rządowego po Władysławie Grabskim. Rataj projektował wówczas powołania specjalnej Rady Gospodarczej, która miałaby mieć nadzwyczajne pełnomocnictwa. Koncepcja nie spotkała się jednak z poparciem socjalistów, a sam Rataj wołał w dalszym ciągu kierować sejmem²⁴.

W grudniu 1922 roku, kilkanaście dni po objęciu przez Macieja Rataja urzędu marszałka sejmu, doszło do zabójstwa prezydenta Gabriela Narutowicza dokonanego przez Eligiusza Niewiadomskiego. Zgodnie z postanowieniami konstytucji, Rataj piastował od 16 do 22 grudnia 1922 roku funkcję głowy państwa. Dzięki szybkości działania i zdecydowaniu ludowca nie doszło w kraju do zamieszek. Powołany przez Rataja rząd pod kierunkiem gen. Władysława Sikorskiego szybko opłynał sytuację. 22 grudnia Zgromadzenie Narodowe pod przewodnictwem Rataja wybrało na prezydenta Stanisława Wojciechowskiego.

Po raz drugi Maciej Rataj pełnił funkcję głowy państwa bezpośrednio po przewrocie majowym i rezygnacji Stanisława Wojciechowskiego (od 15 maja do 4 czerwca 1926 roku). Był to wyjątkowo trudny czas dla ludowca, który musiał – jak napisał niezależny obserwator, ambasador Francji w Polsce Jules Laroche – „unikać pogłębienia krwawej farsy, która mogłaby podzielić kraj”²⁵. W obawie przed potencjalną wojną domową Rataj wraz z bliskimi współpracownikami, m.in. Janem Dębskim, dążył do jak najszybszego skierowania wydarzeń na tory konstytucyjne i przywrócenia porządku życia publicznego sprzed zamachu. Przekonywał zwolenników obalonego rządu Witosy, że ważne wydarzenia państwowe zorganizowane w porozumieniu z Józefem Piłsudskim, takie jak zmiana konstytucji, wybór prezydenta i parlamentu na nową kadencję, uspokoją nastroje i zapewnią stabilizację polityczną.

²⁴ O atmosferze tamtego okresu z perspektywy ministra w rządzie Witosy i Skrzyńskiego, zob. M. Ratyński, *Stanisław Osiecki (1875–1967). Polityk z pasją*, MHPRL, Warszawa 2020, s. 133–213.

²⁵ J. Laroche, *Polska lat 1926–1935. Wspomnienia ambasadora francuskiego*, przeł. i oprac. S. Zabięło, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1960, s. 43.

Swoją postawę w ówczesnej sytuacji tak ujął w *Pamiętnikach*: „Uważam za swój obowiązek skierowanie, o ile możliwości, jak najprędzej sytuacji na normalne prawne tory. Musiałem przy tym z konieczności liczyć się z odziedziczoną sytuacją”²⁶.

Rataj nie dostrzegł jednak, że pozornie przestrzegający prawa i konstytucji Piłsudski, dąży do skoncentrowania całej władzy w swoich rękach. Poprzez swoje działania, takie jak powołanie gabinetu Kazimierza Bartla, wybór przez Zgromadzenie Narodowe najpierw Piłsudskiego, a następnie Ignacego Mościckiego na prezydenta, Ludowiec realnie się temu przysłużył. Szczególnie dotkliwa dla polskiego parlamentaryzmu była uchwalona w 1926 roku nowela sierpniowa, która ograniczała na rzecz władzy wykonawczej pozycję parlamentu i oddawała w ręce piłsudczyków nowe środki służące manipulacji.

Do rozwiązywania w listopadzie 1927 roku sejm spotykał się z próbami ośmieszania, zastraszania i upokarzania przez Piłsudskiego i jego obóz. Bezsilny parlament był dyktatorowi potrzebny do rządu za pomocą rozporządzeń prezydenckich wprowadzonych na mocy noweli sierpniowej. Stojący na gruncie zasad demokracji parlamentarnej Rataj, unikał konfliktów z rządem, broniąc jednocześnie, z różnym skutkiem, powagi i roli izby ustawodawczej. Chyba najlepiej oddał jego sytuację cytowany wcześniej Bernard Singer:

Nadeszły krwawe dni majowe. Marszałek Rataj obserwował wypadki i dziwił się. Wszystko naraz załamało się, skończyła się polityka złotego środka. Począwszy od tego dnia, wraz z upadkiem sejmu, zaczął się i jego upadek. Dodawano mu otuchy, by występował w obronie praw parlamentu, by jako marszałek sejmu bronił jego autorytetu. Bohater złotego środka jednak nie potrafił walczyć²⁷.

W marcu 1928 roku Maciej Rataj został ponownie wybrany do Sejmu z ramienia PSL „Piast” (tym razem z pierwszego miejsca listy państwowej). W nowej kadencji Sejmu Rataj był członkiem sejmowej Komisji Budżetowej i kilkakrotnie zabierał głos w debacie plenarnej w sprawach budżetowych. Ludowiec, chociaż nie piastował funkcji kierowniczych, pozostał uznanym autorytetem w sprawach regulaminu i organizacji sejmu.

²⁶ M. Rataj, *Pamiętniki...*, op. cit., t. 2, s. 185. O tej kwestii zob. również: M. Ratyński, *Jan Dębski...*, op. cit., s. 176–182.

²⁷ B. Singer, op. cit., s. 45.

Polityk był również zaangażowany w obronę demokracji, którą łamała wykazująca się dyktatorskimi tendencjami sanacja. Rataj popierał współpracę PSL „Piast” z PPS, PSL „Wyzwolenie”, Sch i NPR w ramach opozycyjnego wobec BBWR bloku Centrolewu. Dla byłego marszałka sejmu szczególnie ważne było zjednoczenie ruchu ludowego. W listopadzie 1929 roku został oddelegowany przez swoją partię do Komisji Porozumiewawczej Stronnictw Ludowych. W dużej mierze zasługą Rataja było doprowadzenie do połączenia się w grudniu 1930 roku klubów parlamentarnych PSL „Piast”, PSL „Wyzwolenie” i Sch, a w marcu 1931 roku do zjednoczenia tych trzech partii w Stronnictwo Ludowe. Rataj został wybrany na członka Naczelnego Komitetu Wykonawczego SL, powierzono mu również funkcję redaktora naczelnego organu SL „Zielonego Sztandaru”, którą pełnił do wybuchu wojny w 1939 roku. We wrześniu 1930 roku Rataj kierował akcją protestacyjną w związku z uwięzieniem przywódców Centrolewu w twierdzy brzeskiej, a także odpowiadał za akcję wyborczą PSL „Piast” w ramach Centrolewu.

W sfałszowanych przez sanację wyborach w listopadzie 1930 roku Rataj nie uzyskał mandatu. Polityk powrócił do ław sejmowych w 1935 roku, kiedy został zaprzysiężony w miejsce skazanego w procesie brzeskim Wincentego Witosa. Od września 1933 roku, czyli wyjazdu Witosa na emigrację do Czechosłowacji, Rataj był jednym z przywódców SL. Formalnie stał na czele stronnictwa od lutego 1935 roku do powrotu z emigracji Witosa w maju 1939 roku. Rataj jako lider ludowców miał bardzo liczne zasługi. Doprowadził do pełnej konsolidacji ruchu ludowego i zacieśnienia współpracy z organizacjami młodzieżowymi wraz z wykrystalizowaniem programu agrarnego. Jak wspominał Stanisław Osiecki:

Niezwykła praca i poświęcenie Rataja niebawem zaczęły wydawać owoce. Ludowcy, zachęteni jego słowem i przykładem, zaczęli coraz żywiej organizować się, pomimo przeszkód ze strony sanacji – nabierać odwagi i pewności siebie. Stronnictwo ożywiło się, powstawały nowe koła, szeregi powiększały się. Z bierności przeszło do działania. Represje sanacji nie zniechęcały do walki. Zewnętrznym objawem tej walki były strajki chłopskie w 1937 r.²⁸

²⁸ S. Osiecki, op. cit., s. 144–145.

Po śmierci Józefa Piłsudskiego w 1935 roku Rataj liczył na zasadniczą zmianę polityki władz. Nie traktował sanacji jako monolitu – widział możliwość porozumienia z jej liberalnymi kręgami, skupionymi w ramach „grupy zamkowej” prezydenta Ignacego Mościckiego. Rataj sprzeciwiał się radykalnym wystąpieniom chłopskim, takim jak strajk w 1937 roku, forsowanym przez zwolenników Witosa. Jak wspominał Jan Dębski:

Dźwigał on wielką odpowiedzialność. Mówił też do mnie, że raczej powstrzyma rewolucyjne wystąpienia. Stara się uzgadniać taktykę z Mieczysławem Niedziałkowskim, socjalistą. Dawał mi do zrozumienia, że jest trochę krytykowany. Przechodzi nad tym do porządku dziennego, bo ma poczucie odpowiedzialności za chłopów i za państwo²⁹.

Mimo swojego stanowiska, pozostał lojalny wobec byłego trzykrotnego premiera, zabiegając stale o jego bezpieczny powrót do kraju i udzielenie mu amnestii. Zdając sobie sprawę z trudnej sytuacji międzynarodowej i potencjalnej agresji Niemiec, Rataj forsował koncepcję współpracy opozycji z rządem i powstania wspólnego Rządu Jedności Narodu. Podczas jednej z rozmów z Witosem miał stwierdzić: „(...) zmiana taktyki w Stronnictwie Ludowym jest obowiązkiem państwowym (...). Opozycja ma masę, ale władzy nie zdobędzie, rząd nie jest w stanie zdobyć społeczeństwa. Trzeba to więc jakoś wyrównać”³⁰.

Propozycje współpracy z opozycją obóz rządzący odrzucał nawet w przededniu wybuchu wojny. Okres oblężenia Warszawy przez wojska niemieckie we wrześniu 1939 roku Rataj spędził w Chodowie koło Siedlec, w domu działacza ludowego Szczepana Ciekota. Po kapitulacji stolicy powrócił do Warszawy i na początku października brał udział w zebraniu, w którym uczestniczyli m.in. gen. Michał Karaszewicz-Tokarzewski i przywódca PPS Mieczysław Niedziałkowski. Podczas spotkania omawiano sprawę powołania do życia konspiracyjnej organizacji pod nazwą Służba Zwycięstwu Polski. Rataj był rzecznikiem tworzenia jednolitej armii podziemnej. Idąc za jego sugestią, ruch ludowy poparł SZP, a następnie jej kontynuację – Związek Walki Zbrojnej. Ponadto przywódca SL był współorganizatorem

²⁹ J. Dębski, *Wspomnienia...*, op. cit., t. 2, s. 234.

³⁰ W. Witos, *Dziela wybrane*, t. 3, wstęp, oprac. E. Karczewski, J.R. Szaflik, LSW, Warszawa 1995, s. 210.

i członkiem Głównej Rady Politycznej, przekształconej następnie w Polski Komitet Porozumiewawczy. Organy te stanowiły ważne zaplecze polityczne Polskiego Państwa Podziemnego.

Równocześnie Rataj aktywizował działaczy ruchu ludowego i dążył do odtworzenia w warunkach konspiracji struktur organizacyjnych SL³¹. Mieszkanie przedwojennego marszałka sejmu przy ul. Hożej w Warszawie w październiku i listopadzie 1939 roku było miejscem licznych spotkań działaczy różnych organizacji politycznych. Jak wspominał organizator Związku Młodzieży Wiejskiej „Wici”, Józef Niećko: „Wybitniejszych działaczy polecił kierować do siebie celem przeprowadzenia z nimi bezpośrednich rozmów. Wszystkich innych zalecał informować bądź też tylko sugerować, że w niedługim czasie sieć organizacyjna Stronnictwa zostanie przebudowana z przystosowaniem do działań konspiracyjnych”³².

W listopadzie 1939 roku, po przeprowadzonej w jego mieszkaniu rewizji, Rataj został aresztowany i przewieziony do więzienia przy ul. Daniłowiczowskiej. Po zwolnieniu z więzienia, prawdopodobnie 14 lutego 1940 roku, natychmiast powrócił do pracy konspiracyjnej. W marcu, mając aprobatę przebywającego w niemieckim więzieniu Witosa, podjął decyzję o powołaniu konspiracyjnego Centralnego Kierownictwa Ruchu Ludowego na czele ze Stanisławem Osieckim. CKRL podlegały ośrodki terenowe SL i ZMW „Wici”. W CKRL Rataj objął sprawy ogólnopolityczne, miał też sprawować opiekę nad komisją programową. W tym czasie polityk odrzucił propozycję Jana Wiktora, który zamierzał zorganizować mu wyjazd przez Węgry do Francji, a także niemiecką ofertę współpracy i objęcia kierownictwa kolaborującego z okupantem rządu, przekazaną za pośrednictwem hrabiego Adama Ronikiera.

Rataja ponownie aresztowano i osadzono na Pawiaku prawdopodobnie 30 marca 1940 roku. W dniu 21 czerwca został rozstrzelany przez Niemców w ramach zbiorowej eksterminacji polskich inteligentów w lesie w pobliżu wsi Palmiry. Informacje o jego śmierci wstrząsnęły całą polską sceną publiczną. Cześć ludowcowi oddał socjalista i prawnik Herman Lieberman następującymi słowami:

³¹ Szerzej o tym zjawisku, zob. M. Ratyński, *Stanisław Osiecki...*, op. cit., s. 345–351.

³² J. Niećko, *Na drodze do Polski Ludowej. Wybór pism z lat 1945–1949*, wstęp i oprac. Z. Hemmerling, LSW, Warszawa 1967, s. 65.

Rataj miał za sobą piękną historyczną przeszłość, lecz był także człowiekiem teraźniejszości. Każdym nerwem, każdą kroplą krwi żył i trwał w tej teraźniejszości, żył jej cierpieniem, jej tęsknotą i jej wiarą w przyszłość. A ta teraźniejszości nim żyła, bo go uważała za jednego ze swych przewodników i dlatego też był „wielkim mężem przyszłości”, jej nadzieją, jej ostoją (...). Jego śmierć jest ogromną stratą dla Polski i dla demokracji³³.

Zwłoki byłego marszałka sejmu, zakopane w zbiorowej mogile, odnalezione zostały 25 kwietnia 1946 roku. 23 czerwca odbył się uroczysty pogrzeb ludowca na cmentarzu w Palmirach, z udziałem rodziny, władz państwowych, przedstawicieli PSL i setek żałobników pragnących oddać hołd bohaterowi. Na grobie Rataja postawiono prosty drewniany krzyż z napisem „Tu spoczywa Maciej Rataj. Marszałek Sejmu RP. Przywódca chłopów. Rozstrzelany 21 VI 1940 r.”.

Mateusz Ratyński

Bibliografia

Źródła archiwalne

Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, M. Tyrowicz, *Wędrówką przez życie. Wspomnienia rodzinne i osobiste*, cz. 1, sygn. 15586/II.

Źródła drukowane

Dąbska z Woyniłłowiczów Zofia, *Dziennik 1912–1927*, wstęp i oprac. M. Ratyński, Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Warszawa 2021.

Dębski Jan, *Czasy i człowiek*, [w:] *Maciej Rataj we wspomnieniach współczesnych*, wybór i oprac. S. Lato, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1984.

Dębski Jan, *Wspomnienia*, t. 1, wstęp i oprac. M. Ratyński, Muzeum Historii Polski, Warszawa 2022.

Dzendzel H., *U boku premiera Wincentego Witosa*, [w:] *Wspomnienia weteranów ruchu ludowego*, pod red. M. Grada, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Kraków 1968.

Gruber Henryk, *Wspomnienia i uwagi*, t. 1, oprac. W. Suleja, Muzeum Historii Polski, Warszawa 2020.

Iwaszkiewicz Jarosław, *Książka moich wspomnień*, Wydawnictwo Literackie, Kraków–Wrocław 1983.

³³ H. Lieberman, *Prawda i fikcje o Macieju Rataju*, „Robotnik Polski w Wielkiej Brytanii” 1940, nr 5–7, s. 1.

Konarski Kazimierz, *Maciej Rataj – ministrem, Maciej Rataj we wspomnieniach współczesnych*, wybór i oprac. S. Lato, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1984.

Laroche Jules, *Polska lat 1926–1935. Wspomnienia ambasadora francuskiego*, przeł. i oprac. S. Zabiello, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1960.

Lieberman Herman, *Prawda i fikcje o Macieju Rataju*, „Robotnik Polski w Wielkiej Brytanii” 1940, nr 5–7.

Maciej Rataj o parlamentaryzmie, państwie demokratycznym i sanacji, wstęp, wybór i oprac. A. Kołodziejczyk, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1998.

Madejczyk Jan, *Wspomnienia*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1965.

Niecko Józef, *Na drodze do Polski Ludowej. Wybór pism z lat 1945–1949*, wstęp i oprac. Z. Hemmerling, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1967

Osiecki Stanisław, *Marszałek Maciej Rataj*, [w:] *Maciej Rataj we wspomnieniach współczesnych*, wybór i oprac. S. Lato, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1984.

Protokoły rządów Wincentego Witosa, t. 1, *Rząd Obrony Narodowej (1920–1921)*, pod red. J. Gmitruka, M. Ratyńskiego, Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Warszawa 2022.

Rataj Maciej, *Pamiętniki 1918–1927*, t. 1–2, wstęp i oprac. M. Ratyński, Muzeum Historii Polski, Warszawa 2021.

Rataj Maciej, *Wskazania obywatelskie i polityczne. Wybór pism i przemówień z lat 1919–1938*, oprac. S. Lato, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1987.

Ratyński Mateusz, „*O własnych siłach*”. *Wspomnienia Macieja Rataja o dzieciństwie i młodości w wywiadzie przeprowadzonym przez Konrada Wrzosa w 1927 roku*, „Rocznik Historyczny Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego” 2020, nr 36.

Singer Bernard, *Od Witosa do Sławka*, Wydawnictwo Verum, Warszawa 1990.

Świtalski Kazimierz, *Diariusz 1919–1935*, oprac. A. Garlicki i R. Świątek, Czytelnik, Warszawa 1992.

Witos Wincenty, *Dzieła wybrane*, cz. 2–3, wstęp i oprac. E. Karczewski i J.R. Szafflik, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1990–1995.

Opracowania

Hemmerling Zygmunt, *Maciej Rataj*, Iskry, Warszawa 1975.

Kołodziejczyk Arkadiusz, *Maciej Rataj 1884–1940*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1991.

Lato Stanisław, *Maciej Rataj (1884–1940)*, [w:] *Przywódcy ruchu ludowego*, pod red. A. Więzikowej, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1968.

Ratyński Mateusz, *Jan Dębski (1889–1976). Polityk kompromisu*, Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Warszawa 2019.

Ratyński Mateusz, *Stanisław Osiecki (1875–1967). Polityk z pasją*, Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Warszawa 2020.

Rola dziejowa Macieja Rataja, pod red. M. Bednarzak-Libery i J. Gmitruka, Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Warszawa 2018.

Marshal Maciej Rataj (1884–1940). On the 140th Anniversary of His Birth

Keywords

Maciej Rataj, people's movement, parliamentarism, Polish Underground State

Abstract

The article presents the life and activities of Maciej Rataj (1884–1940). He was a leading politician in the people's movement, a teacher and classical philologist by education. He served as an MP (1919–1930 and 1934–1935), Minister of Religious Denominations and Public Enlightenment (1920–1921) and Marshal of the Sejm (1922–1928), including twice as Acting President of the Republic of Poland (1922 and 1926). During the period of the Legislative Sejm, he was among the co-authors of the March Constitution of 1921. In the years 1935–1939 he held the post of president of the People's Party in place of Wincenty Witos, who was in exile. During World War II, he was a leading founder of the Polish Underground State. For his patriotic stance, he was murdered by the Germans in Palmiry.

Sejm-Sprecher Maciej Rataj (1884–1940). Zum 140. Jahrestag seiner Geburt

Schlüsselwörter

Maciej Rataj, Volksbewegung, Parlamentarismus, Polnischer Untergrundstaat

Zusammenfassung

Dieser Beitrag stellt das Leben und Wirken von Maciej Rataj (1884–1940) vor. Er war ein führender Politiker der Volksbewegung, ausgebildeter Lehrer und klassischer Philologe. Er war Abgeordneter (1919–1930 und 1934–1935), Minister für religiöse Konfessionen und öffentliche Aufklärung (1920–1921) und Sejm-Sprecher (1922–1928) sowie zweimal amtierender Präsident der Republik Polen (1922 und 1926). Während des Legislativsejm war er einer der Mitautoren der Verfassung vom März 1921. Von 1935 bis 1939 bekleidete er das Amt des Vorsitzenden der Volkspartei (SL) anstelle von Wincenty Witos, der sich im Exil befand. Während des Zweiten Weltkriegs war er einer der führenden Gründer des Polnischen Untergrundstaates. Für seine patriotische Haltung wurde er von den Deutschen in Palmiry ermordet.

Мацей Ратай (1884–1940). К 140-летию со дня рождения

Ключевые слова

Мацей Ратай, биография, крестьянское движение, парламентаризм, Польское подпольное государство

Резюме

В настоящей статье рассказывается о жизни и деятельности Мацея Ратая (1884–1940). Он был одним из ведущих политиков крестьянского движения, учителем и филологом-классиком по образованию. Ратай был депутатом парламента (1919–1930 и 1934–1935), министром по делам религии и народного просвещения (1920–1921) и спикером Сейма (1922–1928), а также дважды исполнял обязанности президента Польши (1922 и 1926). В период работы Законодательного сейма он являлся одним из соавторов Мартовской конституции 1921 года. С 1935 по 1939 год Ратай занимал пост председателя Народной партии, вместо Винценты Витоса, который находился в эмиграции. Во время Второй мировой войны он был одним из главных организаторов Польского подпольного государства. За свою патриотическую позицию он был убит немцами в Пальмирах.